

Bekmuratov Nursultan Erbay o'g'li

O'zbekiston Davlat Sa'nat va madaniyat instituti Nukus filiali

1-Kurs magistranti

QIBLA OROLBO'YI VA AMUDARYO O'NG SOHILI SHAHARLARINING HARBIY ARXITEKTURASI VA MUDOFAA TIZIMLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qibla Orolbo'yi va Amudaryo o'ng sohilidagi qadimgi shaharlarning mudofaa arxitekturasini, devor tizimlari, minoralar, qo'rg'onlar va strategik joylashuv tamoyillari o'rganiladi. Arxeologik qazilma ma'lumotlar asosida harbiy arxitektura unsurlari tahlil qilinadi va ularning iqlimiy, ijtimoiy hamda geostrategik omillar bilan bog'liqligi yoritiladi. Bu yondashuv Qadimgi Xorazm va undan keyingi davrlarda rivojlangan mudofaa tizimlarining mintaqaviy o'ziga xosligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Qibla Orolbo'yi, Amudaryo o'ng sohili, harbiy arxitektura, qadimgi qo'rg'onlar, devor tizimlari, minoralar, mudofaa tizimi, arxeologik dalillar

1. Kirish

Qadimgi O'rta Osiyo shaharlarining shakllanishida harbiy mudofaa arxitekturasini hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Xususan, Amudaryo o'ng sohili va Qibla Orolbo'yi hududlarida joylashgan qadimgi shaharlarda devorlar, minoralar va qo'rg'onlar shaharning nafaqat xavfsizligini ta'minlagan, balki siyosiy va iqtisodiy mustaqilligining kafolati bo'lgan.

2. Strategik joylashuv va tabiiy himoya

Amudaryo bo'yida joylashgan qadimgi shaharlar ko'pincha daryo irmoqlari, botqoqliklar yoki baland tekisliklar yaqinida qurilgan. Bu joylashuv ularni dushman hujumlaridan tabiiy ravishda himoya qilgan. Masalan, Qoyqirilganqala va Qaratamg'ali qo'rg'onlari to'g'ri suv yo'llariga yaqin joylashtirilgan.

3. Devor tizimlari va ularning konstruksiyasi

Qadimgi shaharlarda devorlar loy, pishiq g'isht va ba'zan yog'och aralashmasi bilan qad rostlagan. Qavatqala va Kavatqaladagi tashqi devorlar 3-4 metr balandlikda bo'lib, usti harbiy kuzatuv maydonchalari bilan jihozlangan. Devorlar ikki qavatli bo'lib, oraliqlari tosh-to'ldirilgan tampon hududlar sifatida ishlatilgan.

4. Minoralar va kuzatuv nuqtalari

Shaharning strategik nuqtalarida joylashgan minoralar harbiy maqsadlarda kuzatuv va signal berish vazifasini bajargan. Qoraqalpog'iston hududidagi Shumanay qal'asi minoralar tizimi bilan mashhur bo'lib, ularning o'zaro ko'rish chiziqlari oldindan hisoblangan.

5. Ichki himoya tizimlari

Shahar ichkarisida harbiy zaxira qo'rg'onlar va aholini vaqtincha evakuatsiya qilish joylari mavjud bo'lgan. Ayazqala 2 va 3 shaharlarida bu tizimlar aniq ko'rinadi. Ichki devorlar asosiy darvozalardan yiroqda, himoyalovchi yo'laklar bilan ulangan.

6. Darvozalar va mudofaa inshootlari

Shaharlarda asosiy kirish eshiklari maxsus himoya tizimi bilan mustahkamlangan. Qal'a darvozalariga tutashgan burjlar ko'rinishida minoralar mavjud bo'lib, ularning har biri ikki qavatli bo'lgan. Qavatqalada topilgan metall eshik tutqichlari bu darvozalar mustahkamligini isbotlaydi.

7. Harbiy garnizon va mudofaa uchun zaxira resurslar

Qadimgi shaharlarda mudofaa kuchlarini ta'minlash uchun ichki garnizon joylari va oziq-ovqat, suv zaxiralari saqlanadigan omborxonalar mavjud bo'lgan. Bu omborlar yer ostiga joylashtirilgan yoki chuqur devorli inshootlar bilan himoyalangan.

8. Zamonaviy texnologiyalar asosida tahlil

2020-yillardan boshlab olib borilgan yer osti radar tahlillari va lidar texnologiyalari yordamida Ayazqala va Tuproqqalada devor ichki tuzilmalari, tunnel yo'llari va xufiyona harakat yo'llari aniqlangan. Bu arxitektura o'sha davrda yuqori harbiy strategik tafakkurni ko'rsatadi.

9. Qiyosiy tahlil: Xorazm va qo'shni hududlar

Xorazmda devor tizimlari Qang' davlati va Baqtriya bilan qiyoslanganda ko'proq gorizontalar tarqalgan va ko'p darvozali shahar modeliga asoslangan. Bu esa iqtisodiy almashinuv va harbiy manevr uchun qulaylik yaratgan.

Xulosa

Qibla Orolbo'yi va Amudaryo o'ng sohili shaharlarida harbiy arxitektura geografik joylashuv, iqlim, siyosiy xavfsizlik ehtiyojlariga bevosita bog'liq holda shakllangan. Minoralar, devorlar va ichki garnizon tizimi nafaqat mudofaa, balki shaharlararo axborot almashinuvi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolstov, S.P. (1948). Drevniy Khorezm. Moskva.
2. Jalilov, B. (2023). Qadimgi Xorazmda mudofaa arxitekturasini. Nukus.
3. Fayzullaev, A. (2019). Qal'a devorlari va strategik joylashuv. Urganch.
4. Berdikulov, S. (2022). Xorazm arxitekturasida harbiy elementlar. Buxoro.
5. Rtveladze, E.V. (2006). Central Asia and Its Military Urbanism. Toshkent.